

Chvojka, Ondřej

Kulturní charakteristika jihočeského regionu

In: Chvojka, Ondřej. *Jižní Čechy v mladší a pozdní době bronzové*. Měřínský, Zdeněk (editor); Klápště, Jan (editor). 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2009, pp. 169-171

ISBN 9788021049215

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/127536>

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

9. KULTURNÍ CHARAKTERISTIKA JIHOČESKÉHO REGIONU

Jak bylo uvedeno v předchozích odstavcích, probíhal v jižních Čechách po celé období popelnicových polí kontinuální vývoj pravděpodobně jednoho obyvatelstva, které zde bylo usazeno přinejmenším od střední doby bronzové a které postupně, za působení vnějších vlivů, pozměňovalo svou materiální i duchovní kulturu. Dostáváme se tak k důležité otázce kulturního zařazení této populace. V dosavadní literatuře se totiž zpravidla uvádí koexistence dvou kulturních celků v našem regionu na počátku mladší doby bronzové, tj. **milavečské a knovízské kultury** (srov. např. *Bouzek 1963; týž 1985; Michálek 1990, 59; Bouzek 2001; Sklenář – Sklenářová – Slabina 2002, 202; Bouzek 2004*). Kultura milavečská měla mít oproti knovízské několik odlišných projevů, které byly shledávány i v jižních Čechách:

1. Pohřby pod mohylami v milavečské kultuře. Podívali se na geografické rozmístění mohylových pohřebišť v našem regionu, vidíme jejich přítomnost ve všech centrálních jihočeských sídelních mikroregionech (*obr. 43*). Pouze ve středním Pootaví jednoznačně dominují ploché hroby, což však může být částečně způsobeno horšími podmínkami pro dochování mohyl v této převážně zemědělské oblasti – některé ploché hroby mohly mít původně mohylový násep, který byl v důsledku intenzivní zemědělské činnosti později zcela odstraněn. Zejména ty mohyly, které obsahovaly pohřeb uložený v popelnici v zahloubené jámě (srov. *Rybová – Šaldová 1958, 396, 408*), se po odstranění mohylového násep jeví dnes logicky jako ploché hroby. Rovněž u popelnic zapuštěných jen částečně do země lze předpokládat překrytí jejich horních, nad zem vyčnívajících částí alespoň malým hliněným násypem. Tím je dnešní obraz geografického rozšíření obou těchto kategorií hrobů nepochybně do značné míry odlišný od původní situace v pravěku. Navíc můžeme konstatovat, že pozvolná přeměna duchovních představ lidí, která je patrná v přežívání starších mohylových tradic a v současném nástupu nových pohřebních zvyklostí, vyplňuje minimálně celý stupeň BD a je doložena rovněž v téměř všech ostatních středoevropských regionech.

Pro příklad lze uvést několik mohylníků z vlastní knovízské kultury. Ve středním Povltaví, sousední oblasti s jižními Čechami, jsou uváděny dva mohylníky: Višňová a Stěžov (*Neustupný 1942, 115; Bouzek 1985, 264; Smejtek 1987a, 204*). Jedna mohyla se zde však vyskytla i na plochem pohřebišti v Křepeňicích (*Neustupný 1942, 115; Bouzek 1963, 71 – pozn. 70*). Ve středních Čechách je nejznámějším mohylníkem Velká Dobrá (*Hrala 1973, 56–57*), kde vedle více než 60 středobronzových mohyl jsou bezpečně doloženy i dvě mohyly mladobronzové, z nichž jedna je dokonce datována až do stupně HA. Z dalších středočeských mladobronzových mohylníků lze uvést Háj u Hořovic, Zbečno-Podřeží (*Bouzek 1963, 71 – pozn. 70*), Prahu-Žižkov, Lány aj. (*Slabina 1978, 5*). V severozápadních Čechách se vedle bohatých „knížecích“ mohyl (*Kytlicová 1988,*

357) vyskytují také typické mohylníky středobronzových tradic (Levousy, Zabuřany, Smolenice aj.: *Bouzek – Koutecký – Neustupný 1966, 85; Smrč 1975; Slabina 1978, 5*). Dnes jsou zde mladobronzové mohyly poměrně vzácné, ale dříve zde musely být, minimálně ve stupni BD, daleko početnější (*Bouzek – Koutecký – Neustupný 1966, 84–85*). Alespoň některé hroby na řadě dnešních plochých pohřebišť byly původně označeny kamennými mohylkami (Staňkovice: *Koutecký – Bouzek 1967, 44*; Třebušice: *Bouzek – Koutecký 1972, 474*). V celé knovízské kultuře se podle *M. Slabiny (1978, 5)* nachází asi 30–40 mohyl, tj. asi 10 % všech knovízských hrobů.

Specifická situace je v západních Čechách, kde v mladší době bronzové (BD–HA) převažují mohyly, zatímco ploché hroby jsou zde v menšině. Tyto ploché hroby se zde koncentrují především severně od Plzně (Plasko, Rokycansko) a většinou bývají považovány za doklad knovízského zásahu ze středních Čech (*Rybová – Šaldová 1958, 409; Šaldová 1961, 710; Bouzek 1963, 77; Šaldová 1965, 4*). I zde však mohou být projevem nejednotnosti pohřebního ritu v mladší době bronzové (*Šaldová 1965, 4*).

Další mladobronzové mohylníky známe i z jiných kulturních okruhů (srov. *Primas 2008, 63–72*). Doloženy jsou např. v lužické kultuře ve východních Čechách (*Vokolek 1964, 26–27*), na severní Moravě (*Nekvasil 1978, 10*), na Slovensku (*Pivovarová 1965*) i ve východoněmecké oblasti (*Breddin 1970, 726*). V chebské skupině jsou uváděny mohylníky z Žirovic a Lužné II (*Plesl 1961, 105; týž 1990*). V prostředí hornodunajských popelnicových polí v Bavorsku můžeme zmínit např. eponymní mohylník v Riegsee (*Koschik 1981*; z dalších bavorských lokalit viz např. *Weiss 1996, 105, 109*), další mohylová pohřebišť tohoto období známe i ve franko-falcké skupině (*Hennig 1970, 21–22*), v oblasti Horního Rakouska (*zu Erbach 1995, 317 – Abb. 10*), Salcburska (*Hell 1950, 59, 65*), Hesenska (*Dobiat 1994, 142, 150–154*) aj.

V souvislosti s pohřebním rytmem bývá někdy poukazováno i na další odlišnost mezi oběma kulturami – na jiný charakter hrobové výbavy, zejména na rozdílné zastoupení bronzových milodarů. Zatímco pro milavečskou kulturu se uvádí větší vybavení bronzovými předměty ve stupni BD a pozdější zchudnutí hrobové výbavy ve stupni HA, jsou knovízské hroby zpočátku chudé a teprve v období HA se objevují hroby bohatě vybavené (*Kytlicová 1987, 162; táž 1988, 360–361*). Na tomto místě však musíme připomenout, že tradice střední doby bronzové nevylučuje jen mohylová úprava hrobu, ale také přežívající rituální zvyklosti při ukládání milodarů. Postupné zchudnutí mohylových pohřbů je pak v dalším vývoji jen logickým doprovodným jevem při obecném upouštění od budování mohyl. Existence velmi bohatých hrobů nedokládá kulturní odlišnost pohřbených, ale spíše odráží lokální mocenské poměry, kdy v konkrétní oblasti dochází v určitém časovém horizontu k větší koncentraci bohatství, a tím i k vytvoření bohatší sociální vrstvy vytvářející místní

mocenské centrum. Ve stupni BD se takové centrum mohlo nacházet v „milavečském“ Plzeňsku a Domažlicku, v následujícím období HA–HB1 na Žatecku a v závěrečném období pozdní doby bronzové na Mostecku (srov. *Kytlicová 1988*, 363, obr. 10). V jiných českých oblastech nebyly zatím obdobně bohaté hroby doloženy, což je i příklad jižních Čech. Výskyt bohatě vybavených „velmožských“ hrobů tak není omezen na nějakou konkrétní kulturu, ale na určité regiony v omezeném časovém úseku.

2. Rozdíly v materiální kultuře. Přestože již při svém definování milavečské kultury konstatoval Jan Eisner její značnou podobnost s kulturou knovízskou (*Eisner 1921*, 16) a někteří další autoři přímo poukazovali na nemožnost odlišení těchto dvou kultur podle jejich materiální kultury (např. již *Schránil 1928*, 169; *Stocký 1928*, 22), bývají uváděny konkrétní rozdíly v hmotné náplni obou jmenovaných kultur. Milavečská keramika měla být hrubší, více periferního rázu a s menším tvarovým bohatstvím než knovízská. V bronzové industrii se mělo projevat více paralel k jihoněmecké oblasti (*Böhm 1937*, 171; *Bouzek 1962a*, 213; *týž 1963*, 66–67; *Kytlicová 1965*, 79). Podle současného stavu poznání však nelze uvést v podstatě žádný keramický tvar, výzdobu keramiky nebo typ bronzového předmětu, které by byly typické pouze pro jednu kulturu, zatímco ve druhé by zcela chyběly. Více vlivů z jihoněmeckého prostředí je dáno spíše než kulturní odlišností geografickou polohou regionu a jeho obchodními kontakty. Bronzové předměty, na nichž je vliv ze sousedních oblastí více patrný než na keramice, jsou, jak již bylo uvedeno výše, ve větší míře nacházeny v mohylách než v plochých hrobech – v mohylách je tak logicky více dokladů jihozápadních vlivů.

Kulturní odlišnosti jsou však shledávány nejen v bronzových předmětech z hrobů, ale také v charakteru některých depotů. Jako příklad můžeme uvést hromadné nálezy obsahující bronzové šperky, které měly být omezeny pouze na prostředí milavečské kultury (*Bouzek 2001*, 25). Jak však ukázala O. Kytlicová, objevují se tyto soubory (i když vzácněji) i ve stře-dočeské oblasti, stejně jako v dalších středoevropských regionech (*Kytlicová 1981*, 231–233). Podíváme-li se do jižních Čech, shledáváme mladobronzové (BD–HA) depoty s bronzovými šperky jak v „milavečském“ mikroregionu dolního toku Lužnice (Staré Sedlo I), tak i např. v „knovízském“ Potaví (Hradiště VI: depot nákrčníků; Hradiště V: sporný depot náramků) nebo na Českobudějovicku (Holašovice I) a snad i v oblasti Zvíkova (Králůva Lhota I). Alespoň v jihočeském regionu se tak zdá, že typové zastoupení předmětů v depotech neodráží zásadní kulturní rozdíly jednotlivých mikroregionů. Navíc nejnovější typologické analýzy i technologické rozborů prvkového složení bronzových předmětů ukazují v podstatě jednotné prostředí „knovízské“, „milavečské“ i hornorakouské oblasti minimálně ve starší etapě doby popelnicových polí (*Frána – Jiráň – Maštalka – Moucha 1995*, 196; *Frána – Jiráň 1996*, 102–103; *Frána – Jiráň – Moucha – Sankot 1997*, 94; *Jiráň 1997b*; *týž 2000*, 66).

Na základě v této práci prezentovaných analýz nálezů z mladší doby bronzové z jednotlivých jihočeských mikroregionů můžeme konstatovat jejich v podstatě shodný charakter. Nálezy, které by vykazovaly jednoznačnou kulturní odlišnost, zde dosud nebyly prokázány.

3. Odlišná ekonomická báze. Milavečská kultura měla být tvořena pasteveckými komunitami bez větších pevných sídel, obývajícemi méně úrodné oblasti, naproti tomu byla knovízská kultura tvořena zemědělským obyvatelstvem, projevujícím se četnými dlouhodobě obydlenými sídlišti s množstvím objektů, zejména obilních jam (*Bouzek 1963*, 73–74). Jak již bylo uvedeno výše, jsou dnes v jižních Čechách doložena rovinná zemědělská sídliště ve všech hlavních sídelních oblastech, zatímco doklady pastevectví nebyly dosud v našem regionu bezpečně prokázány. Například i v tradičně chápané „milavečské“ oblasti v povodí dolní Lužnice lze uvést řadu nížinných zemědělských sídlišť, z nichž nejvýznamnější bylo prozkoumáno v Bechyni II. Rovněž západočeská „milavečská“ rovinná sídliště se svým charakterem nijak zásadně neliší od sídlišť v jiných českých regionech, přičemž i zde jsou uváděny běžné doklady zemědělství a zpracování obilí (*Hůrková 2002*, 42). Podle dnešního stavu poznání můžeme konstatovat, že v jižních Čechách existovala ve všech sídelních mikroregionech stabilní rovinná zemědělská sídliště, a to dokonce i v podhorské oblasti Šumavy, jak ukazuje sídliště v Novosedlech u Kájova s množstvím sídlištních objektů (*Zavřel 1998a*).

4. Odlišný vývoj obou kultur. Posledním odlišovacím kritériem mezi milavečskou a knovízskou kulturou měl být jejich vývoj. V jižních Čechách se poukazovalo zejména na autochtonní charakter milavečské populace, zatímco knovízskou kulturu reprezentovali nově příchozí kolonisté (viz *Bouzek 1985*, 268–270). Jak však již bylo uvedeno výše, pro předpokládanou knovízskou kolonizaci jihočeského Pootaví nejsou dnes žádné jednoznačné doklady, osídlení všude navazuje na přechodný mohylovo-knovízský horizont. Za prokázanou lze považovat pouze knovízskou expanzi do předtím neosídleného středního Povltaví (Příbramsko a Sedlčansko). V celém období popelnicových polí nemáme v jižních Čechách žádný doklad posunu většího množství obyvatel, ve všech jihočeských sídelních mikroregionech je patrná kontinuita vývoje jedné populace.

Můžeme tedy shrnout, že všechny mladobronzové kultury hornodunajských popelnicových polí (tj. na našem území knovízská a milavečská) vznikají ve stejném časovém horizontu za podobných podmínek z analogického podloží mohylových kultur střední doby bronzové (*Bouzek 1963*, 75–77; *Plesl 1965*, 507; *Šaldová 1965*, 3; *Kytlicová 1975*, 108). Charakter středobronzového osídlení v jižních Čechách, které se shoduje se stře-dočeským, je podle E. Plesla pravděpodobným dokladem analogického vývojového procesu, a tím i autochtonního knovízského osídlení v jižních Čechách (*Plesl 1987b*, 154).

Na základě uvedených skutečností lze předpokládat, že v jižních Čechách žilo v mladší době bronzové jediné obyvatelstvo, které můžeme přiřadit ke knovízské kultuře, resp. do širšího okruhu kultury hornodunajských popelnicových polí. Pro odlišení dvou samostatných kulturních celků chybějí dosud v našem regionu přesvědčivější doklady. Po více než stu letech tak nachází stále větší odezvu stará Píčovská teorie o jediném obyvatelstvu – „pokolení kamenných mohyl“, které zde sídlilo stovky let a pod vnějšími vlivy pouze postupně měnilo svou kulturu (*Píčov 1900*, 67). V této souvislosti je pak vcelku lhostejné, jakým kulturním termínem toto obyvatelstvo mladší doby bronzové v jižních Čechách označíme – kultura knovízská, milavečská,

případně knovízsko-milavečská (viz např. *Neustupný 1963–1964*, 139; *Kytlicová 1981*, 237–240; *Jiráň 1997b*, 188; *Jiráň ed. 2008*, 132) nebo jiným názvem.

Stojí rovněž za diskusi, je-li vůbec v rámci kultury hornodunajských popelnicových polí oprávněné hovořit o jednotlivých samostatných kulturách. Na tento fakt poukázal již J. Bouzek, podle něhož je stejně opodstatněné používat pro kulturu knovízskou a milavečskou označení *skupina* v rámci jediné kultury (*Bouzek 1963*, 74, pozn. 89). Jednoznačně se v této souvislosti vyjádřil A. Jockenhövel, který označil kultury knovízskou, milavečskou, velatickou a čakanskou za *facie* větších kulturních celků (*Jockenhövel 1974*, 58). Také podle J. Říhovského náleží termín *kultura* pouze větším geografickým jednotkám (např. kultura hornodunajských popelnicových polí), které se pak dělí na jednotlivé regionální *skupiny* (např. knovízská a milavečská skupina) (*Říhovský 1982a*, 9). Rozpaky nad současnou existencí tolika samostatných kultur mladší doby bronzové v rámci české kotliny pak vyjádřili i další autoři (např. *Plesl 1987a*, 11; *Jiráň 1997b*, 188; *týž 2004*; *Jiráň ed. 2008*, 129–132).

Dostáváme se tak k otázce kulturně-terminologického označení jihočeské populace mladší a pozdní doby bronzové. Pravděpodobně nejpřesnější by podle dnešního stavu poznání byl termín *jihočeská skupina kultury hornodunajských popelnicových polí* (srov. *Chvojka 2001a*, 158), nevýhodou tohoto názvu je však jeho délka a komplikovanost. Vzhledem k zažití terminologii je proto účelné se pro mladší dobu bronzovou v jižních Čechách přidržovat tradičního označení *knovízská* (resp. pro pozdní dobu bronzovou *štitarská*) *kultura*, která náleží do okruhu kultury hornodunajských popelnicových polí. Nejkorektnější by však bylo pro všechny středoevropské oblasti označení **kultura popelnicových polí** v mladší nebo pozdní době bronzové, jak je běžné v německy mluvících oblastech (*Urnenfelderkultur*) a jak to ostatně navrhoval již Jiří Neustupný (*Neustupný 1963–1964*, 140). Je přitom pochopitelné, že v rámci této kultury popelnicových polí existují lokální regionální odlišnosti, které se výrazně projevují zejména v pozdní době bronzové (např. v rámci okruhu hornodunajských popelnicových polí kultura nynická ve srovnání s kulturou štitarskou). Do jaké míry lze tyto regionální skupiny hornodunajských popelnicových polí označit za samostatné kultury, bude ovšem třeba řešit v samostatné diskusi, která není předmětem této práce.